

Antero Leitzinger

Tutkija, VTT
Maahanmuuttovirasto
antero.leitzinger@migri.fi



Kansalaisia vai alamaisia?

Anttiin Kreikasta ja Roomasta, keskiajan kaupunkivaltioista ja Sveitsin valaliitosta tunnettu käsite "kansalainen" (lat. civis, ransk. citoyen, saks. Bürger) levisi Amerikan ja Ranskan vallankumousten myötä tarkoitamaan tasavaltojen vakinaisia asukkaita, joilla oli kansalaisoikeuksia ja -velvollisuuksia. Muissa maissa oli hallitsijan alamaisia (ruots. undersåte), jotka uskollisuuttaan ja kuuliaisuuttaan vastaan nauttivat tämän isällisen armollista suojelua. Ero oli periaatteessa kuin osuuskunnalla ja mafiaalla, mutta 1900-luvulla ryhdyttiin myös perustuslaillisten monarkioiden alamaisia kutsumaan kansalaisiksi. Nykyisin jopa Saudi-Arabiassa ja Pohjois-Koreassa on kansalaisensa ja kansalaisoikeutensa (yhä harvemmin muistutellaan kansalaisvelvollisuuksista).

Suomen suuriruhtinaskunnan alamaisiksi tultiin vielä 200 vuotta sitten niinkin yksinkertaisesti, että nimitettiin virkaan (kuten Pacius) tai merkittiin henkikirjoituksessa vakinaiseen väestöön ja määrättiin maksamaan henkirahaa. Kyse oli lähinnä verottajan harkinnasta. Vasta vuodesta 1832 tällaiset kansalaistamiset alistettiin suuriruhtinaan hyväksyttäväksi. Tanskassa tulkittiin vuoteen 1898 saakka kaikki kaksi vuotta maassa oleskelleet tanskalaisiksi. Irlanti ulotti 6.12.1922 kansalaisuutensa syntyperäisten irlantilaiten lisäksi seitsemän vuotta vapaavaltion alueella asuneisiin. Suomi ei suostunut vastaavaan järjestelyyn, koska Suomella oli jo ennen itsenäistymistään omat kansalaisen-

sa ja kansalaisuussäädöksensä. Keisarilliset kirjeet, asetukset ja julistukset tarvitsi vain koota 20.2.1920 ensimmäiseksi Laiksi ulkomaalaisen ottamisesta Suomen kansalaiseksi. Siinä oli vain kahdeksan pykälää, joista viimeinen kumosi "kaikki Suomen kansalaiseksi ottamisesta tätä ennen annetut säännökset." Tarkemmat määräykset olivat asetuksessa, johon riitti viisi pykälää.

Nykyaikainen kansalaisuus todistetaan yleensä passilla. Vain briteillä on enää erilliset passit Britannian kansalaisille (citizens) ja alamaisille (subjects). Myös Kiinan tasavallan passia voivat hakea erikseen Taiwanin asukkaat ja miljardi mannerkiinalaista, mutta jälkimmäisten passit eivät oikeuta muuttamaan Taiwanille eivätkä viisumivapauteen Schengen-maissa. Muilla mailla on käänteisesti erilliset muukalaispassit niille asukkailleen, joilla ei kuitenkaan ole kansalaisuutta. Lisäksi diplomaatti- ja virkapassit järjestävät ihmisiä hienovaraisesti useampaan luokkaan tai kerrokseen.

Taloyhtiöilläkin voi olla erikseen osakkaansa ja asukkaansa, eivätkä vuokralaiset ole äänioikeutettuja eikä osakkaiden äänioikeus jakaudu yhtäläisesti tai pääluvun mukaan, kuten vesimaksu. Nykyisin muotiin on tullut kuitenkin muitakin asumismuotoja, eikä ainoa vaihtoehto "taloni on linnani" -henkisellet isännyydelle ole hippikommuuni. Ehkä valtiokin voisivat kehittyä jäsenyydeltään monimuotoisemmiksi ja hälventää jyrkkää rajaa osakkaidensa ja asukkaidensa välillä?

Viime vuosikymmenien kehitys on joiltakin osin kulkenut kohti 200 vuoden takaisia oloja. Ulkomaalaisten karkoittaminen on vaikeutunut, oikeus- ja sosiaaliturvasta sekä kunnallisesta äänioikeudesta nauttivat muutkin kuin maan kansalaiset, eikä edes terveiden nuorten miesten asevelvollisuus ole enää niin yleinen kuin aiemmin. Kun rajat ovat madaltuneet ja posti- tai verkko-osoitteesta on tullut tärkeämpi kuin passin kansien väri, moni on paennut vielä syvemmälle 1800-luvulle hakemaan tukea "rodun", säädyn, äidinkielen tai uskontokunnan erioikeuksista.

Sata vuotta sitten iirit ja juutalaiset, tänään shiitit ja katalaanit saattavat kyseenalaistaa kansalaisuutensa valtiossa, jonka kokevat vieraaksi. Silloin on jo varsin myöhäistä todistella, että heillä on objektiivisesti hyvät oltavat Kansalaisuus on nimittäin eräänlainen pyramidihuijaus, joka toimii vain niin kauan kuin siihen uskotaan. Taistelukentillä ja jälleenrakennustyössä luotettiin maanmiehiin ja tuleviin sukupolviin, jotka niin ikään "kantaisivat kortensa kekoon", uhrautuisivat yhteisen asian puolesta ja maksaisivat edeltäjiensä eläkkeet. Kansalaisyhteisöä oli kuin taloyhtiön talkoissa – laiskuritkin sentään häpesivät ja vetivät verhoja eteensä. Viime vuosisadalla kansalaisten uskoa poliittiseen omistussuhteensa omissa valtioissaan luotiin oikeusvaltion ja demokratian voimalla. Juristien ja poliitikkojen kaunopuheiset vakuuttelut eivät kuitenkaan riitä, jos kansalaiset itse tuntevat olevansa pikemminkin alamaisia tai muukalaisia kotipihoillaan.

Anglosaksisessa tutkimuksessa on usein kehuttu kansalaisuuden määräytymistä syntymäpaikan mukaan (jus soli) ja halveksittu sen periytymistä esivanhemmilta (jus sanguinis). Tällainen kahtiajako on yhtä joutava kuin kiistely omistus- ja vuokra-asumisen välillä. Ääripäät ovat kuin asuntosijoittajat ja talonvaltaajat, jotka eivät siedä toisiaan. Todellisuudessa molemmilla on oikeutuksensa niin kauan kuin tolkkua säilyy. Kun väestökirjanpito kehittyi, matkailu lisääntyi ja yhteiskunnallisen kehityksen erot paljastuivat, ei kansalaisuutta enää haluttu

riistää ulkomailla syntyneiltä maanmiesten jälkeläisiltä eikä myöntää yhtä helposti kuin aiemmin maahanmuuttajille. Britanniassa ja sen entisissä siirtomaissa kansalaisuus määräytyy pääsääntöisesti syntymäpaikan mukaan, mutta jo 1700-luvulta tehtiin poikkeuksia diplomaattien, sotilaiden, vankien ja internoitujen perheiden suhteen. Kuninkuuskin periytyy hallitsijasuvussa siitä riippumatta, missä prinssit ja prinsessat sattuvat syntymään – eiväthän he voineet olla vieraan valtakunnan alamaisia, vaikka puhuivatkin Lontoossa saksaa ja Pietarissa englantia.

Tänä päivänä yhä suurempi osa rahvaasta elää kuin entisaikain kuninkaalliset, eivätkä ole maaorjien lailla turpeeseen sidottuja. Haasteena kuitenkin on luoda kansalaisuudesta uudenlainen arvoysteio, johon valtaosa vakinaisesta ja liikkuvastakin väestöstä uskoo, perimästään ja satunnaisista olosuhteista huolimatta. Voisiko erityisistä ansioista myöntää "kunniakansalaisuuksia", kuten jo 1790-luvun Ranskassa? Vai pitäisikö palauttaa rikoslakiin käsitys "kansalaisluottamuksesta", jonka saattoi menettää? Kiinassa kehitelty bonusjärjestelmä olisi varmasti tehokkaampi kannustin kuin tapamme myöntää arvonimiä ja kunniamerkkejä itsenäisyys- ja äitienpäivinä. Ehkä Euroopan unionin kansalaisuudesta kehittyä samanlainen etuoikeus kuin Rooman kansalaisuus, johon apostoli Paavali vetosi voidakseen valittaa kuolemantuomiostaan?

Se, että haluamme tuntea olomme tutuksi ja turvalliseksi, kaipaamme tunnustusta tai haluamme olla herroja omalla tontillamme ei tarkoita, että tarvitsisimme alustalaisia tai kieltäisimme jokamiehen oikeudet. Ratkaisuja kannattaa hakea kohtuudesta ja tasapainosta, vanhojen perinteiden ja uusien innovaatioiden yhdistämisestä. Isänmaallisuus, kotiseuturakkaus, ylpeys omista juurista tai halkopinosta pitää sovittaa yhteen naapurisovun ja vieraanvaraisuuden kanssa niin kotona, pihassa, korttelissa kuin koko maailmassakin. Piha-aidat voivat olla kauniitakin, avohakkuut ja muurit harvemmin.